

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА ЯК ПІДСТАВА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Проголошення України як соціальної держави вимагає здійснення активної та послідовної економічної політики держави, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя та умов праці, а також досягнення загальної стабільності та згуртованості в суспільстві. На сьогодні трансформаційні процеси в Україні супроводжуються негативними наслідками в усіх сферах життєдіяльності суспільства — політичній, економічній, соціальній тощо. Усе це призводить до виникнення соціально-економічних протиріч, збільшення рівня конфліктності, зростання соціальної напруженості в суспільстві, недовіри населення до влади, тому саме ефективна соціальна політика держави здатна вирішити поставлені проблеми.

Провозглашение Украины как социального государства требует осуществления активной и последовательной экономической политики государства, направленной на обеспечение достойного уровня жизни и условий труда, а также достижения общей стабильности и сплоченности в обществе. Сегодня трансформационные процессы в Украине сопровождаются негативными последствиями во всех сферах жизнедеятельности общества — политической, экономической, социальной и т.д. Все это приводит к возникновению социально-экономических противоречий, увеличение уровня конфликтности, рост социальной напряженности в обществе, недоверия населения к власти, поэтому именно эффективная социальная политика государства способна решить поставленные проблемы.

Proclamation of Ukraine as a social state requires the implementation of active and consistent economic policy, aimed at ensuring a decent living and working conditions, as well as achieving the overall stability and cohesion of society. Today transformation processes in Ukraine accompanied by negative consequences in all spheres of life — political, economic, social, etc.. All this leads to a socio-economic contradictions, increase the level of conflict, the growth of social tension, distrust of power, so it is an effective social policy of the state is able to solve problems.

Ключові слова: соціальна держава, принципи соціальної держави, державна економічна політика, соціальна політика, соціально-економічний розвиток.

Ключевые слова: социальное государство, принципы социального государства, государственная экономическая политика, социальная политика, социально-экономическое развитие.

Key words: social state, the principles of the social state, the state economic policy, social policy, social and economic development.

Вступ. Ідея соціальної держави, де суспільні інтереси мають першочергове завдання для розробки та реалізації ефективної економічної політики держави, на сьогодні залишається актуальною. Питання соціальної держави розглядається українськими науковцями вже багато років, але, на жаль, на практиці проблеми в соціальній сфері залишаються гострими та мають багато протиріч, що свідчить про незлагоджений та неефективний механізм їх розробки, реалізації, а головне, на наш погляд, коректної постановки цілей не лише соціального розвитку, а й економічної політики держави в цілому.

Концепції соціальної держави й соціальної справедливості розглядалися такими вченими, як А. Сміт, І. Бентам, У. Петі, Дж. Кейнс, К.Маркс, Дж. Мілль, Дж. Роулз, Д. Хейман, А. Маршал, В. Ойкен та інші. Серед українських вчених проблематика досліджувалась І. Гнібіденко, В. Куценко, А. Колотом, Е. Лібановою, О. Макаровою, а також іншими вченими.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є висвітлення питання становлення соціальної держави в Україні. Теоретичне розуміння основних принципів соціальної держави та аналіз дійсності, наскільки заявлені тенденції відповідають практичній їх реалізації.

Результати дослідження. Як відомо, Україна стала на шлях побудови соціально орієнтованого суспільства, що зазначено в Конституції України: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». [5]. Отже, поняття «соціальна» передбачає, що держава буде здійснювати соціальну політику, яка має бути спрямована на забезпечення потреб та інтересів усіх соціальних груп суспільства. Також, згідно з Конституцією України (ст. 3) проголошено, що «людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава

відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [5]. Таким чином, в Конституції України зазначені головні цілі та завдання щодо діяльності держави, які мають бути не лише враховані, а й стати основою формування та реалізації економічної політики держави.

Досвід багатьох європейських держав, що визначається відповідно до Конституцій, показує, що їх соціально-економічна політика опирається на наступні принципи [2; с.89]:

— принцип економічної свободи людини та визнання права підприємців чи їх об'єднань, найманих працівників та їх профспілок на тарифну автономію на основі соціального партнерства;

— принцип довіри до регулюючої ролі ринку шляхом попиту та пропозиції, ціноутворення, конкуренції, та в одночас і на принцип відповідальності держави за гру ринкових сил та створення умов для впорядкування протікання економічного та соціального життя, спрямованого на забезпечення добробуту своїх громадян;

— принцип соціальної справедливості та солідарності суспільства, зокрема шляхом податкового перерозподілу доходів від багатих до бідних та залучення дієздатних до трудового процесу, забезпечення соціальної відповідальності працездатних за ще чи вже не працюючих громадян;

— принцип участі працівників в управлінні виробництвом та розподілі, у суспільному та державному житті, розвиваючи при цьому різні форми суспільного розвитку.

Соціальний компонент державної економічної політики в розвинутих країнах включає три важливих параметри:

— нормативно-договірне регулювання заробітної плати найманих працівників та доходів самозайнятого населення;

— розвиток інститутів обов'язкового та добровільного соціального страхування, які дозволяють мінімізувати та компенсувати основні види соціальних ризиків (захворювання, старості, інвалідності, втрати місця роботи);

— надання державою суспільних благ, які пов'язані з соціальним забезпеченням, освітою, охороною здоров'я, житлово-комунальними послугами. [10]

В економічній літературі можна зустріти різні підходи щодо трактування та розуміння поняття соціальної держави, адже протягом ХХ століття склалися її різні моделі, а й відповідно різні механізми реалізації соціальної політики держави. [7]

Так, соціально-демократична модель базується на інвервенціоніській моделі соціальної держави та виключає потенційну можливість ринку задовольнити потреби всіх груп населення. Основна мета державної соціал-демократії, полягає в проведенні випереджувальних і профілактичних заходів у соціальній сфері. Однак, незважаючи на ідеологічну схильність до універсалізму в соціальному забезпеченні, спостерігається певний рух у бік розширення платності соціальних послуг.

Інша модель ґрунтується на системі соціального страхування з пайовим відрахуванням внесків працівників та роботодавця. Боротьба з бідністю поєднується з підтримкою високів стандартів життя усіх громадян. Ринок праці та зайнятість регулюються соціальними партнерами.

Континентально-європейську модель ототожнюють із цетристським і консервативним підходом до визначення моделі соціальної держави. Її високий соціальний потенціал полягає в поєднанні традиційних цінностей універсалізму й перерозподілу із забезпеченням економічної мобільності відповідальності. У консервативній моделі приватні форми соціального страхування відіграють допоміжну роль — пріоритет надається обов'язковим. Прагматизм консерваторів підтримується їх втручанням у соціальні процеси тільки у випадках, коли ринок неспроможний забезпечити добробут населення. [7; с. 7-8]

Одним з найважливіших інструментів реалізації принципів соціальної держави є соціальна політика. Різні країни обирають свої моделі соціальної політики. Виділяють три моделі реалізації соціальної політики держави: ліберальна модель, корпоративна, суспільна. Всі моделі соціальної політики передбачають створення умов для забезпечення чіткого функціонування всієї системи соціально-економічних інститутів щодо регулювання соціальних відносин. Саме тому, більшість науковців вважають, що об'єктом соціальної політики соціальної держави є суспільні, а саме, соціальні відносини, процеси життєдіяльності суспільства, що безпосередньо або опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння та створення соціальних цінностей. [7]

Таким чином, здійснення ідей соціальної держави через механізми реалізації соціальної політики можуть бути різними. Ступінь соціальності держави не залежить від безпосередніх розмірів фінансової участі держави в реалізації соціальної політики. Визначальними факторами ступеня соціальної держави є, насамперед, першорядність соціальних цілей в розробці та реалізації економічної політики держави, визначення її місії та ієрархії цілей; наявність сильних політичних та державних інститутів, створення адміністративних умов та правового простору для вільного функціонування різних суб'єктів господарювання та їх економічна ефективність.

На жаль, в Україні зазначені законодавством заходи спрямовані лише на вирішення окремих поточних проблем, підтримку окремих категорій громадян та не відповідають поставленим цілям. Така ситуація зумовлена, з одного боку, законодавчою невизначеністю стратегічних орієнтирів державної соціальної політики, а з іншого — неефективною структурою державних інститутів, діяльність яких має забезпечувати реалізацію визначеною соціальної політики держави.

Також, слід зазначити, що незважаючи на конституційно визначений соціальний характер держави в Україні, виконання нею соціальних функцій характеризуються значною суперечливістю. До нездатності вирішення соціальних проблем призвела відсутність системного підходу до формування державної соціальної політики, державних соціальних гарантій, сучасного інструментарію, вибору пріоритетів соціальної політики та механізмів її реалізації, а також концептуальна неусвідомленість соціальної складової та практичне відокремлення розуміння «економічного» та «соціального». Соціальні цілі фактично відходили на другий план порівняно з економічними, адміністративними та політичними пріоритетами. Перевага надавалась в основному трансформації економічним інститутам, а цілям соціального розвитку, підвищення рівня та якості життя громадян не приділялось належної уваги.

Таким чином, для становлення та розвитку соціальної держави велику роль відіграє побудова ефективної та наукообґрунтованої економічної політики держави, адже наряду з економічними можливостями країни слід враховувати й інституційні фактори соціально-економічного розвитку. На сьогодні дуже важливим є виділення та врахування інституційних факторів при регулюванні соціальних процесів.

Однією з головних ознак недостатнього соціального ефекту економічного розвитку в Україні є низький рівень середньодушового ВВП. Так, ВВП на душу населення, обчислений за паритетом купівельної спроможності (за даними МВФ), в Україні є вдвічі меншим, ніж у нових країнах-членах ЄС, і майже у чотири рази меншим, ніж у розвинутих європейських країнах. [9; с. 62]

Становище в Україні, яке виникло в соціальній сфері, обумовлене наступними чинниками:

- концептуальна неусвідомленість соціальної складової, що викликано розмежуванням соціальної та економічної складових у формуванні державної економічної політики;
- відсутність системного підходу до формування державних соціальних гарантій, сучасного інструментарію вибору пріоритетів соціальної політики і механізмів їх реалізації;
- повільне просування соціальних реформ (механічне збільшення ресурсного забезпечення соціальної сфери відтіснили зміни, які мали відбутися в реорганізації самої соціальної сфери, технологіях та методах забезпечення соціальних потреб, збільшенні соціальної віддачі ресурсів, що направляються на розвиток соціальної сфери);
- уповільнення темпів зростання реальної заробітної плати через прискорення інфляційних тенденцій;
- наявність значної різниці заробітної плати в регіональному вимірі та за видами економічної діяльності;
- різьке погіршення становища на ринку праці, переважання тенденцій активного вивільнення працівників і погіршення стану з оплатою праці працюючих;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення у сфері соціального захисту;
- надмірну кількість задекларованих соціальних пільг при фактичному недотриманні принципів їх цільового призначення. Замість розвитку можливих напрямів соціальної політики збільшувалась кількість різноманітних видів соціальної допомоги та пільг. Система пільг найбільше розвинулась вже після набуття Україною незалежності, було запропоновано пільги за соціальною ознакою. Збільшення кількості пільг і розширення кола пільговиків не було підкріплено можливостями бюджетного фінансування;
- нераціональність системи соціальних послуг, перевантаженість держави мережею бюджетних установ, які виконують різні функції в соціальній сфері;

— активне збільшення видатків на соціальний захист та на соціальне забезпечення. [9; с. 63]

На наш погляд, в Україні першочерговим фактором при становленні соціальної держави є чітке визначення даного терміну та визначення його смислового навантаження при практичних діях держави при розробці та реалізації економічної політики. Адже, вдалою є соціальна політика держави, коли не лише збільшується соціальне забезпечення населення, а формується реальне підґрунття для благополучної його життєдіяльності. Таким чином, створення робочих місць та дієвий правовий захист працівників є набагато ефективнішим для розвитку економіки країни, а ніж просте збільшення пенсій та соціальних виплат. Потрібно якісне осмислення змісту поняття «соціальна держава». Для України життєвою потребою є створення принципово нової системи соціального захисту населення, зорієнтованої, передусім, на створення можливостей для кожного громадянина і людини реалізувати свої конституційні права.

Дуже важливим є розробка та введення в дію заходів соціальної політики в кризовій ситуації. Наприклад, заборона звільнення працівників на законодавчому рівні в період кризових ситуацій. Дане твердження базується на ідеях американського економіста, лауреата Нобелівської премії з економіки П. Кругмана, якого в Україні підтримують такі вчені як В.М.Геєць та А.А. Гриценко. П. Кругман в своїй книзі «Вихід з кризи є!» виступає з кейнсіанської позиції та зазначає, що боротьбі з кризою як у світі, так і в Україні нерідко перешкоджає домінування політики над економікою, тобто прийняття рішень за принципом так званої «політичної доцільності». [1; с.5]

На думку американського вченого, головний постулат Дж. М. Кейнса, який може дати позитивний ефект за сучасних обставин є те що «економити слід під час буму, а не спаду. Нині уряди повинні витратити більше, а не менше, доки приватний сектор знову не буде готовий тягнути економіку вперед, проте стала переважати політика суворої економії, що руйнує ринок праці». [1; с.6]

Так, у період з 2000 року по 2013 рік середньооблікова кількість штатних працівників зменшилась з 13 678 тис. осіб до 10 164 тис. осіб, а чисельність людей працездатного віку залишилась майже незмінною — 21 150 тис. осіб та 20 478 тис. осіб відповідно та різке збільшення безробітних у кризових періодах, наприклад, у 2008 році за один місяць з листопада по грудень збільшилась на 205 тис. осіб (коли річне коливання кількості безробітних за попередні роки складало не більш ніж 100 тис. осіб), призвело до дестабілізації майже усіх секторів економіки та викликало різке бюджетне навантаження на соціальні виплати безробітним. [3] Таким чином, на наш погляд, дуже важливим є жорстке регулювання ринку праці з боку держави саме в період кризових явищ та виробка відповідної соціальної політики. Наприклад, заборона звільнення працівників на законодавчому рівні (можливе зменшення робочого часу, але не звільнення) здатна зберегти ситуацію на ринку праці, а кошти, які б пішли на соціальні виплати безробітним, інвестувати в інновації пріоритетних секторів економіки, як державну підпримку в кризовий період, здатних за визначений період допомогти стабілізувати економічний стан країни.

П. Кругман відзначає, що зайнятість є ключова проблема макроекономічної політики, а разом з тим й економічної політики держави. Він не тільки відзначає те, що безробіття має негативний вплив на економіку, але й акцентує увагу на тому, що тривале безробіття деморалізує людину і завдає шкоди її внутрішньому світові. Адже, на сьогодні, саме люський капітал має велике значення для розвитку країни. Це впливає з неможливості відокремлювати соціальний та економічний компоненти державної політики. Соціальний розвиток неможливо розглядати, як другорядний щодо економічного змісту держави соціального типу, в суспільстві, в якому людина розглядається і як головний чинник, і як головна цінність, мета соціально-економічного розвитку, тому при розробці державної економічної політики є дуже важливим розглядати економічний та соціальний напрямки розвитку, як єдине ціле, кожна компонента з яких обумовлює та сприяє розвитку іншої [1]

Висновки. На жаль, на сьогодні в Україні не відбувається реалізації принципів соціальної держави повною мірою. Першочерговим завданням для досягнення даної мети є проведення якісних перетворень в соціальній сфері, формування такої соціальної політики, яка буду не відокремлена, а діяти взаємно та злагоджено з економічною політикою держави. Соціальні аспекти мають пронизувати всі економічні процеси, рішення та дії держави. Економічне зростання та соціальна політика повинні розглядатися в єдності, а це можливе

лише за умови, коли всі проблеми суспільства розглядатимуться крізь призму принципів соціальної держави.

Література

1. Вихід з кризи / В.М. Геєць, А.А. Гриценко // Економіка України. — 2013. — № 6(619). — С. 4с-19.
2. Волгин Н.А. Социальное государство: учебник / Волгин Н.А., Гриценко Н.Н., Шарков Ф.И. — М.: Издат.-торг. корпорация «Дашков и К», 2004. — 416с.
3. Державна служба статистики: Електронний ресурс: режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Івашина С.Ю. Макроекономічне регулювання соціальних процесів та інституціональні умови його реалізації // Європейський вектор економічного розвитку. 2012. — № 2(13). — с.287-290
5. Конституція України: Електронний ресурс: режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н.І. Кривоконь; Черніг. держ. технолог. ун-т. — Чернігів: ЧДТУ, 2012. — 319с.
7. Скуратівський К.Ю. Основи соціальної політики: навч. посіб./Скуратівський В.А., Палій О.М. — К.: МАУП, 2002. — 200с.
8. Соціальна політика: навч.-метод. посіб. / К. В. Коваленко. — Луганськ : Елтон-2, 2012. — 195 с.
9. Теорія та практика формування і реалізації соціальної політики в Україні: монографія /Балтачєєва Н.А.; Донец. нац. ун-т.—Донецьк: ДонНУ, 2010.-432с.
10. Якунин В.И., Роик В.Д., Сулакшин С.С. Социальное измерение государственной экономической политики, М.: Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования, 2007. — 208с.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2014р.